

**Academia Română
Institutul de Istorie „George Bariț”
Cluj-Napoca**

**CONFESIUNE ȘI ATITUDINI IDENTITARE
MEMORIA REFUGIULUI 1940 -1944
Județul Satu Mare**

TEZĂ DE DOCTORAT - REZUMAT -

**Coordonator științific,
Dr. Gheorghe Iancu
Cercetător științific I.**

Drd. Daniela Bălu

2010

CUPRINS

Capitolul I - Istoriografia problemei

Capitolul II - Satu Mare - Date geo-istorice

Capitolul III - Biserica românească din nord-vestul Transilvaniei în anii premergători arbitrajului de la Viena

3.1. Organizarea bisericii românești în perioada premergătoare arbitrajului de la Viena

3.2. Biserica ortodoxă română

3.2.1. Reveniri la biserica ortodoxă în regiunea Satu Mare-Maramureș

3.2.2. Reînființarea Episcopiei ortodoxe a Maramureșului

3.2.3 Starea generală a bisericii ortodoxe din Episcopia Maramureșului

3.2.4 Organizarea Episcopiei ortodoxe a Maramureșului

3.3 Biserica greco-catolică română

3.4. Organizarea structurilor confesionale din județul Satu Mare

Capitolul IV - Confesiune și atitudini identitare (1940-1944)

Biserica greco-catolică românească

4.1. Contexte politice. Arbitrajul de la Viena

4.2. Biserica greco-catolică românească din nord-vestul Transilvaniei în anii 1940-1944

4.2.1. Rectificări de norme. Confiscări de proprietăți. Probleme școlare

4.2.2. Convertiri religioase. Episcopia de Hajdúdorog și românii sătmăreni.

Opinii de sinteză din epocă referitoare la situația românilor greco-catolici din județ.

4.2.3. „Momente mângâietoare”.

Capitolul V - Biserica ortodoxă din nord vestul Transilvaniei în anii arbitrajului de la Viena

5.1. Biserica ortodoxă din județul Satu Mare în timpul arbitrajului de la Viena

5.2. Desființarea Parohiilor ortodoxe Sătmărene

5.3. Maghiarizare. Vexațiuni ale preoților și comunităților ortodoxe sătmărene

Capitolul VI - Memoria refugiului (1940 – 1944) Mărturii orale ale supraviețuitorilor și urmașilor acestora

6.1. Complementaritatea surselor informative

6.1.2. Surse arhivistice

6.1.3. Structura organizatorică a comisariatului general al refugiaților din Transilvania de Nord

6.2. Asociația românilor refugiați și expulzați din Ardealul cedat prin verdictul de la Viena

6.3. Memoria refugiului

6.3.1. Mărturii orale ale supraviețuitorilor și urmașilor acestora

Capitolul VII - Concluzii

Capitolul VIII – Fișe biografice

Capitolul IX - Documente-foto. Anexe

Bibliografie.

Capitolul I – Istoriografia problemei

Întipărite în mentalul colectiv ca un tot unitar, *Biserica, Neamul și Poporul*¹ au reprezentat de-a lungul vremii o triadă ce semnifică simbioza dintre confesiune și raportarea identitar – spirituală, biserica având un rol crucial în păstrarea identității etnice a poporului român.

În „credința poporului român Biserica ne-a fost scăparea și scutul, Biserica ne-a mântuit și susținut. Când din toate laturile am fost strânși cu ușa, când eram să cădem sub greutatea loviturilor dușmănoase, când eram slăbiți și descurajați Biserica ne-a întărit, Biserica ne-a mângâiat, în Biserica ne-am recules și am dus mai departe lupta pentru existență și pentru a ne crea un viitor meritat”².

Al doilea război mondial aducea noi provocări existențiale pentru Biserica și comunitățile românești, în mod special după momentul în care autorii „arbitrajului axei Roma - Berlin au aflat de bine să cedeze Ungariei nordul Ardealului”³.

Evenimentele anului 1940 au îngenuchiat România în fața politicii revizioniste și revanșarde promovată de marile puteri europene⁴, românilor impunându-li-se acceptarea unui teritoriu drastic amputat, realitate dramatică pe care istoriografia o califică în dublă interpretare: dictat sau arbitraj⁵. Arbitrajul de la Viena aducea cu începere de la data semnării lui, 30 august 1940, o nouă stăpânire în Transilvania de nord-est, deschizând drumul unor modificări substanțiale, deseori cu repercusiuni negative, la care avea să fie supusă populația românească.

Cercetarea faptelor istorice, argumentate prin surse informative complementare, edite și inedite, a avut drept rezultat publicarea mai multor lucrări ce evidențiază aspectele complexe ale anilor 1940-1944, într-un areal național sau european, individualizând contextele, conjuncturile socio-politice, reacțiile sau consecințele circumscrise evenimentului istoric de la Viena⁶.

Problematika pe care ne-am propus să o analizăm, aceea a atitudinii identitare manifestată, sau, dimpotrivă, îngrădită în exprimare, pe parcursul regimului restrictiv al arbitrajului, a fost mai puțin dezbătută în publicațiile de specialitate. Cercetarea întreprinsă de noi s-a axat, în principal, pe trei aspecte:

1. abordarea evidențierii modului în care schimbările politico-istorice ale anului 1940, cu precădere avaturile generate de arbitrajul de la Viena, au influențat viața confesională a românilor ardeleni;
2. reflectarea atitudinii susținute de reprezentanții bisericii în fața pericolului pierderii identității etnice;
3. ilustrarea, rareori prezentată în istoriografie, a ruperii de habitatul tradițional și căutarea impusă a unui nou mediu de viață: refugiul.

În ergonomia cercetării am fixat cadrul geografic de expunere ca fiind cel al județului Satu Mare, în forma administrativă actuală, dar regăsindu-se și localități care în anii 1940-1944 făceau parte din județele vecine Sălaj și Maramureș, azi aparținând de județul Satu Mare.

Pentru prezentarea structurii organizatorice și a delimitării granițelor episcopale am studiat comparativ *Șematismele eparhiale*, utilizând în acest sens *Șematismul Veneratului Cler al Eparhiei Greco - Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932*⁷, *Șematismul Veneratului Cler al Eparhiei Greco - Catolice Române a Maramureșului pe anul 1936*⁸, precum și *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei Române - Unite de Oradea Mare pe anul 1936*⁹. Trebuie să precizăm că după anii

¹ „Curierul creștin”, Anul XXIV, nr.9-10/1-15 mai, Kolozsvár-Cluj, 1942, p.84.

² Constantin Lucaciu, *Biserica, Școala și Armata. Factorii vieții naționale și de stat*, București, 1915, p. 13.

³ „Cuvântul adevărului”, Anul XVIII, nr.11-12/noiembrie-decembrie, Bixad, 1940, p.401.

⁴ Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, București, p. 201-211.

⁵ Marțian Nicu, Mihael Racovițan, Ioan Țepelea, Vasile Lechințean, Vasile Ciubăncan, Liviu Țîrau, *Istoria României. Transilvania*, vol.II, Cluj-Napoca, 1997, volum publicat pe www.istoriatransilvaniei.ro, dezbate noțiunile de dictat și arbitraj.

⁶ Informații referitoare la perioada anilor 1940-1945 oferă: Gheorghe I. Bodea; Vasile T. Suci; Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Cluj-Napoca, 1988; Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva Dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, 1971; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, 1996; Silviu Dragomir, *Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena*, Sibiu, 1945; Cornel Grad, *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iași, 1998; Milton G. Lehrer, *Ardealul-pământ românesc*, București, 1944; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, București, 1991; Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, București, 2000; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, 1975; Idem, *Istoria nu face pași înapoi*, Cluj-Napoca, 1985; Constantin Mustață, *Teroare în Ardeal*, vol. I-II, București, 2008, 2009; Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1991; Romulus Seișanu, *Transilvania românească cu hărți și diagrame*, București, 1941; Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972; *Ibidem*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1996; Idem, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976; Ottmar Trașcă, *Relațiile politico-militare româno-germane. Septembrie 1940-august 1944*, Teză de doctorat, ms., Cluj Napoca, 2009. Vezi și Csátári Daniel, *Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945)*, Budapest, 1969; Juhász, Gyula, *A Teleki kormány külpolitikája. 1939-1941. (Politica externă a guvernului Teleki. 1939-1941)*, Budapest, 1964; Szenczei, László, *Magyar – román kérdés (Chestiunea ungaro-română)*, Budapesta, 1946; *** *Magyarország története 1918-1919, 1919-1945, vol.III, (Istoria Ungariei)*, Budapest, 1986; Tilkovsky, Lórant, *Revizio és nemzetségpolitika Magyarországon (Revizuire și politică națională în Ungaria) 1938-1941*, Budapest, 1967.

⁷ Publicat la Baia Mare, 1932.

⁸ Publicat la Baia Mare, 1936.

⁹ Publicat la Oradea, 1936.

1932, respectiv 1936 nu au mai fost publicate alte șematisme, pentru perioada și teritoriul supus de noi cercetării, adică anii 1940-1944. Amintim însă tipărirea în anul 1941 a *Șematismului Eparhiei Greco-Catolice Române de Cluj-Gherla*¹⁰.

Deoarece în ipoteza de lucru construcția esențială a fost aceea a prezentării județului Satu Mare, prin oglindirea atitudinilor identitare, a vieții confesionale românești și a problemei refugiuului, pentru a obține cât mai multe informații inedite, cu referire exactă la ținutul Sătmăruului, am studiat în principal izvoarele arhivistice specificate în bibliografie.

Considerăm oportun a preciza că parohiile sătmărene păstrează puține documente din anii 1940-1944. Actele bisericii ortodoxe au dispărut după ocuparea județului de către maghiari, iar din moment ce marea majoritate a parohiilor ortodoxe s-au desființat, implicit acestea nu au arhive pentru perioada cercetată.

Capitolul II – Date geo-istorice

În anul 1940 județul Satu Mare era structurat administrativ în 8 plăși¹¹: Codru, Baia Mare, Mănăștur, Oașiu, Satu Mare, Seini, Chioar, Ugocea.

Numărul total al comunelor era de 211, cărora li se adăugau cele 3 centre urbane: Satu Mare, Baia Mare și Baia

Sprie. Repartiția populației pe comune și orașe era centralizată astfel:

Comune cu populație curat românească	143
Comune cu populație curat germană	3
Comune cu populație curat ungurească	10
Mixte cu populație majoritară română	32
Mixte cu populație majoritară maghiară	22
Mixte cu populație majoritară ruteană	1
Total	214. ¹²

La începutul deceniului patru a secolului XX, situația materială a cultelor din județ, reprezentată prin numărul lăcașelor de cult, era următoarea¹³:

- 212 biserici greco-catolice
- 22 biserici ortodoxe
- 9 biserici greco-catolice rutene
- 38 romano-catolice
- 50 reformate
- 25 evreiești
- 1 luterană
- 5 case de rugăciuni baptiste.

Așa cum vom prezenta în analiza următoare, după Arbitrajul de la Viena numeroase biserici românești au fost desființate sau chiar distruse, în special cele ortodoxe.

Capitolul III

Biserica românească din nord-vestul Transilvaniei în anii premergători arbitrajului de la Viena

Conform recensământului efectuat în anul 1930, în România, din totalul populație de 18.052.028 locuitori, ortodocși erau 72,6%, greco-catolici 7,9%, romano-catolici 6,8%, reformați (calvini) 3,9%, evanghelici(luterani) 2,2%, unitarieni 0,4%, mozaici 4,2%, restul alte religii¹⁴.

În Transilvania, din totalul de 3.217.988 locuitori, 27,7% erau ortodocși, 31,1% greco-catolici, 12,8% romano-catolici, reformați (calvini) 15,5%, evanghelici (luterani) 7,5%, unitarieni 2,1%, mozaici 2,5%, restul alte religii¹⁵.

Din cei 1.427.391 locuitori greco-catolici ai României, în Transilvania erau 1.001.527, restul populației îmbrățișând alte confesiuni: 893.176 ortodocși, 413.224 romano-catolici, 497.861 reformați calvini, 244.766 luterani, 67.832 unitarieni, 81.503 religia mozaică, și alte religii¹⁶.

Analiza comparativă a datelor demonstrează faptul că în Transilvania predomina populația de religie greco-catolică, la fel și în județele Satu Mare, Sălaj și Maramureș.

SATU MARE	SĂLAJ	MARAMUREȘ
Totalul populației: 294.875	Totalul populației: 343.347	Total populație: 161.575
Ortodocși: 12.880	Ortodocși: 15.183	Ortodocși: 8.489
Greco-catolici: 173.910	Greco-catolici: 180.608	Greco-catolici: 104.132

¹⁰ Publicat la Kolozsvár-Cluj, 1941.

¹¹ ANR, DJSM, Fond *Prefectura Județului Satu Mare*, dosar 55/1940, f. 48-50. Vezi și *Recensământul general al populației, vol II*, București 1930, p.720-721. Vezi și *Enciclopedia României, vol.II, Țara românească*, București, 1938, p.755.

¹² *Loc.cit.*, f.54.

¹³ *Loc.cit.*

¹⁴ *Enciclopedia României*, vol.I, *Statul*, București, 1938, p. 417. Vezi și M. Păcuraru, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1981, p. 395-398. Vezi și *Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, București, 1940, p. 70-74.

¹⁵ *Ibidem*, p.154.

¹⁶ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, vol.II, Neam, limbă maternă, religie*, București, 1938, p. XXIV.

--	--	--

Capitolul IV

Confesiune și atitudini identitare (1940-1944)

Biserica greco-catolică românească

Situația confesională a românilor, implicit a instituțiilor ecleziale, s-a agravat după instaurarea puterii maghiare, care a refuzat să recunoască oficial parohiile românești înființate după anul 1918. Această politică a avut consecințe grave și sub aspect economic, deoarece episcopatele nerecunoscute nu primeau subvenții din partea statului maghiar.

Persecutarea fizică și psihică a preoților, pauperizarea lor economică, dărâmarea sau închiderea bisericilor, desființarea parohiilor, expulzarea și refugiarea clerului, trecerile forțate la alte religii, au generat transformări importante în viața confesională a comunităților românești.

Din totalul de 1660 de parohii existente înainte de august 1940, având 1632 de preoți, după arbitraj au rămas 927 de parohii cu 740 preoți¹⁷.

Din Episcopia greco-catolică a Maramureșului au fost trecuți „sub presiuni și amenințări la confesiunile romano-catolică și reformată un număr de 3.243 de credincioși”¹⁸, fiind expulzați sau obligați „să se refugieze în România 40 de preoți”¹⁹.

Numărul preoților arestați a fost de 16 în eparhia greco-catolică Baia Mare și 15 în eparhia Oradiei²⁰. Au fost maltratați și insultați 29 de preoți din eparhia Cluj, 20 din Oradea, fiind puși sub control polițienesc 13 preoți din eparhia Oradiei și 2 din Maramureș.

În primele luni după instalarea administrației militare horthyste au fost expulzați 7 preoți din eparhia greco-catolică Cluj, 10 preoți din eparhia greco-catolică Oradea și 20 preoți din eparhia Baia Mare, refugiindu-se în România 29 preoți din eparhia Cluj, 33 din Oradea și 30 din Baia Mare²¹. Până în luna decembrie a anului 1940, din totalul de 354 preoți ai eparhiei greco-catolice Cluj-Gherla (existent în august 1940) rămăseseră 302 preoți²².

Bisericilor le-a fost luat pământul prin deciziile ministeriale nr. 1440/1941 și 1470/1941, iar autoritățile maghiare au respins în totalitate cererile de înființare a școlilor confesionale românești.

Episcopia greco-catolică de Maramureș întocmea în anul 1941 o statistică prin care se centralizau terenurile pierdute de bisericile românești²³, fiind specificate 18 parohii din județul Satu Mare, suprafața de teren care le-a fost luată de către comandamentele militare maghiare, și demersurile făcute de preoți pentru recâștigarea pământului.

Arbitrajul de la Viena a adus pentru românii ardeleni încă un pericol al deznaționalizării: trecerile forțate la alte confesiuni, fie la cea romano-catolică, fie la cea reformată. Notele informative trimise de către Consulatele românești de la Oradea și Cluj, către Comisia germano-italiană de control, informau despre abuzurile la care erau supuși românii, obligați prin diferite mijloace să treacă la alte religii.

Din istoricul Parohiei greco-catolice Satu Mare II, constatăm numărul credincioșilor care au trecut la alte religii²⁴:

Anul 1940

De la greco-catolici la romano-catolici: 85 de familii de români.

De la greco-catolici la reformați: 14 familii.

De la greco-catolici la luterani: 1 familie.

Total: 100.

Anul 1941

La romano-catolici: 22 familii.

La reformați: 43 familii

La luterani: 1 familie.

Total: 66.

Anul 1942²⁵

La romano-catolici: 2 familii

¹⁷ ANIC, Fond *PCM*, dosar 48/1942, p. 333-336, cf. *Memoriului* adresat Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri „spre deosebire de biserica ortodoxă, care a lăsat în teritoriul cedat numai 339.448 credincioși, biserica unită este legată aproape în întregime de Transilvania de Nord, unde au rămas sediile Episcopilor de Cluj, Oradea și Baia Mare, cu 1.066.145 credincioși”. Vezi și *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord*, 1942, București, p.37.

¹⁸ ANIC, Fond *PCM-cabinet militar*, dosar nr. 396/1943, f.252-254. Vezi și O. Trașcă, *Relațiile româno-ungare și problema Transilvaniei, 1940-1944 (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D.Xenopol”, Iași, 2004, p. 340.

¹⁹ O. Trașcă, *op. cit.*, p. 340. Vezi și „Universul”, Anul 61, nr. 281/ 13 octombrie 1944, București.

²⁰ ANR, DJMM, Fond *Episcopia greco- catolică de Maramureș*, f. 80: „Sacerdoti imprigionati: Giovanni Suci, Vescovo ausiliare di Oradea, Gabriele Stan professore all Academia di teologie, Antoniu Băliban pensionario, Gheorghe Erdei, parrocco di Fegernic, Simion Man, parrocco di Bădăcin, Liviu Pop, parrocco di Siciu, Liviu Trușășu, parrocco di Zalău II, Virgil Moldovan parrocco Nușfalău”.

²¹ ANR, DJMM, *loc.cit.*, dosar 4/1941-1944, f.30. Vezi și ANIC, Fond *PCM*, dosar nr.48/1942, f. 333. Vezi și A. Silvestru, *op. cit.* p. 154, 155.

²² MAE, *Fond Transilvania*, vol.199/1940-1941, f. 177,

²³ MAE, *loc.cit.*, vol.200/1941, f. 85, 86.

²⁴ Parohia Ortodoxă Română Satu Mare II, *Istoricul parohiei*, p. 25.

²⁵ *Loc. cit.*

La reformați: 4 familii

La luterani: 1 familie

Total: 7

Numărul total a fost de 173 treceri la alte religii.

Episcopia romano-catolică Satu Mare informa parohia greco-catolică Satu Mare II, că în anul 1943 „680 de persoane s-au anunțat că trec de la ritul bizantin la ritul latin, în care vor să rămână”²⁶.

Trecerile forțate de la religia greco-catolică sunt evidențiate și prin scăderea numărului de credincioși, realitate ce rezultă din datele recensămintelor întocmite în anul 1930 de autoritățile române, și în anul 1941 de autoritățile maghiare. Dacă în anul 1930 populația județului Satu Mare era de 294.875, din care greco-catolici 173.910²⁷, în anul 1941 la o populație de 315.641 locuitori, conform recensământului maghiar, numărul credincioșilor greco-catolici era de 150.944²⁸. Considerăm oportun a preciza că în anul 1941, deși numărul populației a crescut²⁹, numărul greco-catolicilor a scăzut cu 22.966 (s.n.).

În situația în care politica de maghiarizare a populației românești nu a dat rezultatele scontate prin impunerea trecerii la religia romano-catolică sau reformată, statul ungar, susținut de clerul său, a încercat să reînvie Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog³⁰, cu scopul extinderii sale în parohiile românești. Era vorba despre cele 46 de parohii care, în anul 1912, au fost arondate episcopiei maghiare³¹.

Atitudinea de solidaritate dintre reprezentanții bisericii și credincioși a dejucaut planurile de maghiarizare a comunităților românești, anihilând încercările autorităților ungare de reînființare a episcopiei maghiare de Hajdúdorog.

Deosebit de impresionantă este scrisoarea trimisă de preotul Vasile Chira din Lipău, la data de 8 decembrie 1941, către Oficiul Protopopesc greco-catolic român Satu Mare, prin care arăta stradanile pe care le-a depus pentru a-și convinge credincioșii să nu treacă la alte religii și să nu își părăsească țara, „să stea locului fiecare, aici ne-am născut, crescut și aici avem căminul și averea strămoșilor. De aici să nu ne clintim!”³²

Atitudinea sa demnă a stârnit mânia autorităților maghiare, care l-au acuzat că unelește împotriva statului: „îmi iubesc neamul așa precum îmi iubesc credința în Dumnezeu, dar tot atunci împlinesc legile statului ungar și nu uneltesc cu nimic împotriva statului. Sunt hotărât a răbda orice prigoană îndreptată împotriva mea, a preotului român, dar iubirea neamului meu drag nimeni nu o va putea șterge din inima mea. Chiar și după moarte voi continua a-mi iubi neamul, prin toată puterea spiritului meu”³³.

Continuitatea vieții religioase în anii 1940-1944 a fost determinată în primul rând de prezența, participarea și implicarea clerului în toate problemele comunității, drept pentru care marea majoritate a preoților greco-catolici au rămas alături de credincioșii lor, acolo unde, firesc, le era locul, în comunitățile ce aveau nevoie de susținerea și încurajarea parohului, menit să demonstreze o dată în plus complexitatea personalității sale.

În parohiile din județul Satu Mare un număr de 66 de preoți au rămas alături de credincioșii lor, realitate dovedită prin evidența realizată de Episcopia greco-catolică Maramureș³⁴, în anul 1942.

În Protopopiatul Român Unit Tășnad, slujeau 21 de preoți, la data de 3 septembrie 1942³⁵, iar din comparația acestor date cu evidența locuitorilor pe confesiuni realizată la 10 august 1940³⁶, rezultă că toate parohiile din protopopiat erau active și în anul 1942.³⁷

Evidența cotizațiilor la fondul de pensii al preoților din districtul Satu Mare³⁸, dovedește că un număr de 28 de preoți slujeau în parohiile lor, la 1 ianuarie 1944, prezentarea exactă a parohiilor demonstrând că în toate cele 28 de parohii ale protopopiatului Satu Mare slujeau preoți greco-catolici români.

Capitolul V – Biserica Ortodoxă din nord-vestul Transilvaniei în anii arbitrajului de la Viena

Statistica centralizată a situației Bisericii Ortodoxe din Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena, este edificatoare în privința efectelor negative care s-au înregistrat la nivelul acestei instituții în perioada amintită:

ÎNAINTE de arbitraj existau	DUPĂ arbitraj
3 episcopi (Maramureș, Oradea, Cluj)	1 episcop (de Cluj, nerecunoscut oficial)

²⁶ *Loc. cit.*

²⁷ S. Manuilă, *Recensământul general al populației din decembrie 1930*, vol. II, p. 91.

²⁸ Traian Rotariu, coordonator, *Recensământul din 1941 Transilvania*, Cluj-Napoca, 2002, p. 294-309, p. 332.

²⁹ *Vezi și ANR, DJSM, loc. cit., dosar nr. 55/1940, f. 28.*

³⁰ C. Voicu, *op. cit.*, p. 236.

³¹ V. Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei*, Satu Mare, 1997, p. 6.

³² *MJSM, loc. cit.*, f.42.

³³ *Loc. cit.*, f.43.

³⁴ ANR, DJMM, *Fond Episcopia greco-catolică Maramureș*, dosar nr. 7/1942-1947, f. 10-25.

³⁵ *MJSM, loc. cit.*, f.62-71, *Raportul asupra vizitației protopopești de primăvară cu ocazia examenului de religie și a verificării socoților bisericești ale fiecărei parohii și filii din districtul protopopesc al Tășnadului*, nr.330/1942.

³⁶ *MJSM, loc. cit.*, f.12-14, *Parohiile districtului protopopesc Tășnad cu arătarea bisericilor și preoților respectivi*, la data de 10 august 1940.

³⁷ *MJSM, loc. cit.*, f.62-71.

³⁸ *MJSM, loc. cit.*, f. 88.

1427 parohii	442 parohii
1416 preoți	181 preoți
44 protopopiate	21 protopopiate
2 academii teologice (Cluj, Oradea)	1 academie la Cluj, cu doar 2 profesori ³⁹

Pentru o imagine cât mai completă a transformărilor la care a fost supusă biserica ortodoxă din nord – vestul Transilvaniei pe parcursul anilor 1940 – 1944, este necesar să evidențiem numărul mare al preoților expulzați și refugiați, ce s-a ridicat la 1254⁴⁰, incluzându-i pe episcopii Vasile Stan al Maramureșului și Nicolae Popovici al Orădiei⁴¹. Singurul episcop ortodox rămas în teritoriul transilvănean a fost cel al Clujului, Nicolae Colan, dar Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, nu a fost recunoscută de către guvernul maghiar⁴².

Din luna august 1940, până în luna decembrie a aceluiași an, numărul preoților ortodocși a scăzut semnificativ, doar în câteva luni⁴³:

Eparhia	August 1940	Decembrie 1940
Ep. Ortodoxă Cluj	169	118
Ep. Ortodoxă Oradea	104	41
Ep. Ortodoxă Maramureș	76	23

În Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmăruului se păstrează evidența celor 28 de preoți refugiați imediat după pronunțarea arbitrajului⁴⁴, precum și numele a 20 de preoți expulzați⁴⁵.

Este deosebit de necesar a preciza că evidențele realizate chiar de către Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului arată că în perioada arbitrajului au rămas în eparhie 21 de preoți⁴⁶, cifră ce nu coincide cu cea prezentată de Consutul de la Cluj, adică 13 preoți⁴⁷, contrazicând și afirmația că „în a doua jumătate a lunii februarie 1941 nu mai era nici un preot ortodox în Maramureș. Toți au fost expulzați după ce mai întâi fuseseră maltratați și bătuți”⁴⁸, sau afirmația episcopului Nicolae Colan care spunea că „în tot Maramureșul nu mai există niciun preot ortodox”⁴⁹.

Datorită importanței deosebite pe care o au în prezentarea preoților ortodocși care au rămas în parohiile lor, redăm integral tabelele cu numele preoților și parohiile în care au slujit, întocmite de Episcopia Ortodoxă a Maramureșului:

Tabloul Preoților⁵⁰

rămăși tot timpul la locurile lor în timpul ocupațiunii ungurești în cuprinsul Eparhiei Maramureșului 1940-1944

I. Protopopiatul Baia Mare

1.	Miron Ciocaș	Ardusat	Decedat în 1941
2.	Ștefan Bărbos	Baia Mare	adm. prto.
3.	Aurel S. Miclea	Baia-Sprie	Decedat în 1942
4.	Gheorghe Ghețe	Berința	
5.	Mihail Chiorean	Cărbunar	
6.	Ioan Coțofan	Cărpiniș	
7.	Ștefan Miclea	Copalnic	
8.	Augustin Dragomir	Curtuiuşul Mic	
9.	Augustin Sovrea	Fânațe	
10.	Valer Dragoș	Finteușul Mare	
11.	Petru Filip	Lăschia	
12.	Vasile Hereș	Plopiș	
13.	Valer Vârvaș	Somcuta Mare	Transf. Ciceu-Hășmaș
14.	Gheorghe Danciu	Trestia	

³⁹ ANIC, Fond PCM, Dosar nr. 48/1942, f. 335. Vezi și Dosar 458/1940, f. 51: “Academia Teologică ortodoxă din Cluj nu este recunoscută de stat. N-a primit niciun fel de subvenție.”

⁴⁰ Atanasie Bran, *Lupte și jertfe pentru Ardeal...*, p. 118. Vezi și N. Corneanu, *op. cit.*, p. 70-75. Vezi și ziarul “Transilvania noastră”, Anul II, Nr. 6, din 9 ianuarie 1944, p. 3, care în articolul “Câți refugiați ardeleni avem?”, specifică numărul preoților ca fiind de 1227 refugiați.

⁴¹ “Universul”, Nr. 281, 13 Octombrie 1944: “episcopul ortodox al Orăzii, dr. Nicolae Popovici, a fost expulzat într-un vagon de vite și episcopul ortodox al Clujului, dr. Nicolae Colan a fost adus la cercul de recutare și tratat cu o necucuviniță fără pereche”. Vezi și A. Plămădeală, *Biserica și Dictatul de la Viena*, în „Acta Musei Napocensis”, 32/2, Cluj-Napoca, 1996, p.27.

⁴² Vezi M. Fătu, *op. cit.*; C. Voicu, *op. cit.*, p.234. Vezi și V. Deac, *op.cit.*, p. 322.

⁴³ MAE, *loc.cit.*, f.177.

⁴⁴ EORMM, *Dosar evidențe 1939-1949*, nenumărat, statistică întocmită de consilierul protopop Ioan Rușdea.

⁴⁵ *Loc.cit.*

⁴⁶ EORMM, *Dosar Evidențe 1937-1949*, nenumărat. Document nedat, se află în Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmăruului, cu sediul la Baia Mare.

⁴⁷ MAE, vol. 199/1940-1941, f. 61.

⁴⁸ *Loc.cit.*, f.374. Afirmația apare și în publicațiile editate, dar nu coincide cu cea din documentul Episcopiei Maramureșului.

⁴⁹ MAE, Fond *Transilvania*, vol.199/1940-1941., f.244.

⁵⁰ EORMM, *Dosar Evidențe 1937-1949*, nenumărat. Document nedat.

15.	Rudolf Coteș	Văleni	
16.	Săpânțan Visarion	Dragomirești	Transf. Ep. Cluj
17.	Gavril Mărcuș	Ocna Șugatag	Transf. Ep. Oradea

II. Protopopiatul Satu Mare

18.	Teodor Corodan	Cămârzana	Pensionar
19.	Ioan Ursu	Gelu	
20.	Teodor Rusu	Satu Mare	adm. prot.
21.	Gheorghe Bilanici	Raț-Major	

Comparând aceste statistici cu evidența întocmită de Oficiul Protopopesc ortodox român Satu Mare la 4 septembrie 1937, dată la care în protopopiat slujeau 17 preoți⁵¹, putem susține că din totalul celor 17 preoți au fost refugiați și expulzați un număr de 14, prin urmare doar în 4 localități, Cămârzana, Gelu, Raț Maior și Satu Mare au rămas preoți ortodocși.

Recensământul efectuat de autoritățile maghiare chiar la începutul anului 1941 demonstrează că într-o perioadă scurtă, de doar câteva luni (septembrie 1940- ianuarie 1941), populația ortodoxă din județul Satu Mare a scăzut semnificativ, cu 4737 de locuitori, din totalul de 6463 (s.n.).

Capitolul VI – Memoria refugului (1940-1944) Mărturii orale ale supraviețuitorilor

Existența unor bogate surse istoriografice ce relevă problematici ale ruperii forțate de habitatul tradițional (fie că este vorba despre deportații în Siberia sau Bărăgan, despre expulzarea și exterminarea populației evreiești, ori martiriul deținuților politici)⁵², ne-a determinat să acordăm o atenție cel puțin la fel de importantă cazuisticii românilor sătmăreni expulzați sau refugiați în timpul arbitrajului de la Viena⁵³.

Refugiul s-a constituit într-un fenomen de largă amploare, concretizat prin mișcări masive de populație, ce au afectat profund destine individuale sau colective. Alteritatea caracteristică comunităților plurietnice devenise criteriu de selecție etnică, susținerea unei imagogii hegemonice generând recrudescența atitudinilor extremiste ale autorităților maghiare, amplificând pericolul anihilării și dispariției valorilor identitare specifice populației românești majoritare⁵⁴.

Atributele constitutive ale identității etnice s-au manifestat implicit și prin raportarea spațială la pământul Ardealului, pentru românii ardeleni principiul teritorialității reprezentând unul din cele mai importante coduri identitare. Adaptabilitatea la noile cadre mentale și acutizarea negativă a diferențelor social-etnice dintre români și maghiari s-a dovedit a fi, în unele cazuri, imposibil de acceptat la nivelul percepției individuale. Drept consecință, singura oportunitate salvatoare era cea a refugului în România, soluție la care a apelat cu preponderență clasa socială intelectuală, aflată în imposibilitatea de a-și păstra un status demn, neumilitor⁵⁵.

⁵¹EORMM, *loc.cit.*, Doc.555/4 septembrie 1937, f. nenumotate.

⁵² Atanasie Bran, *Lupte și jertfe pentru Ardeal*, Brașov, 1944, passim; Vasile T. Ciubăncan, *Populația județului Sălaj și evoluția ei sub impactul Dictatului de la Viena. 5.IX-25.X 1944*, în "Acta Musei Porolisensis", XVII, Zaláu, 1993; Idem, *Modificările produse în structura demografică a județelor Ciuc, Odorhei și Treiscaune în perioada anilor 1930-1948*, în „Angustia”, nr. 1, Sfântu Gheorghe, 1996; Idem, *România 1940. Pierderile economice și de populație (Roumanie 1940. Les déficits économiques et de population)*, Cluj, 2004; Beatrice Dobozi, *Date și fapte privind soarta ardelenilor refugiați pe teritoriul județului Târnava-Mare după 1 septembrie 1940 - I, II*, în „Angustia”, nr.5/2000; Alexandru Duță, *Date preliminare despre refugiații din Transilvania de Nord stabiliți în sud-estul României în anii 1940-1944*, în „Angustia”, nr.11/2007; Constantin Păduraru, *Situația refugiaților transilvăneni din teritoriul cedat vremelnice Ungariei horthyste stabiliți în județele Neamț și Bacău*, în „Angustia”, nr.11/2007; „Pro Memoria 1940-1945”, revista românilor persecutați, refugiați, expulzați sau deportați din motive etnice, revistă editată din anul 2004, ultimul nr.3 (22)/septembrie, Cluj-Napoca, 2009; Gabriel Țepelea, *Lupta refugiaților din Ardealul de Nord împotriva Dictatului de la Viena*, în „Acta Musei Napocensis”, nr.32/II, Cluj-Napoca, 1996; Smaranda Vultur, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan*, Timișoara, 1997.

⁵³ Lucrări care dezbate în unele capitole tema refugiaților sătmăreni: Ioan Bătea, *Moșii din Stătmar și Maramureș. Scărișoreni*, volumul I, Baia Mare, 1999; Gheorghe I. Bodea; Vasile T. Suci; Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Cluj-Napoca, 1988; Mihai Mareș, *Marna Nouă - sat colonie a anilor 1924 - 1925*, Satu Mare, 2009; Ioan V. Viman, *Lucăcenii. Urmașii lui Vasile Lucaciu – schiță monografică*, Satu Mare, 2004.

⁵⁴ Vezi: Ion Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita*, Miercurea Ciuc, 2003; Ion Lăcătușu, *Insemnări ale episcopului Nicolae Colan din anii ocupației horthyste*, în "Pro Memoria", nr. 10/iulie –septembrie 2006; Vasile Lechințan, *Deznaționalizarea românilor (și a mai multor neamuri) în vechile scaune secuiești. Mistificatorii*, în "Adevărul de Cluj", III, nr.508/1991; Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, București, 2000; Vasile Stoica, *Suferințele din Ardeal*, Cluj-Napoca, 1994.

⁵⁵ ANIC, Fond PCM, dosar 458/1941, Raportul trimis de către Consulatul General Regal al României de la Cluj, la data de 5 martie 1941, către generalul Ion Antonescu, f.54-58.

În perioada 30 august 1940 – 1 februarie 1944, s-au refugiat un număr de 220.851 români⁵⁶, „numărul total al românilor din Ardealul de Nord, care s-au găsit pe teritoriul României în ziua de 23 August 1944, când a început lupta pentru eliberarea Ardealului de Nord, s-a ridicat la peste 500.000”⁵⁷.

Premisele abordării interdisciplinare a problematicii refugiului ne-a oferit posibilitatea susținerii tematicii alese într-un perimetru cu multiple valențe, a căror joncțiune generează atributele complementare ale unui cadru conceptual unitar, ce are la bază studiul documentelor istorice scrise, dar și a celor orale. Analizele comparative dintre cele două surse, scrise – orale, studiul comportamentelor și atitudinilor, examinările demografice, dau cercetătorului posibilitatea interpretării comparative a surselor informative scrise – cu cele orale, între istoria scrisă și istoria orală, precum și a informațiilor provenite din izvoarele editate și inedite⁵⁸, conturându-se astfel un dialog între „scris și oralitate”⁵⁹. Am apelat, în acest sens, la interviurile luate supraviețuitorilor din județul Satu Mare, înregistrate în cadrul întâlnirilor Asociației românilor persecutați, refugiați, expulzați sau deportați din motive etnice, filiala Satu Mare.

Capitolul VII – Concluzii

Consecințele de ordin teritorial, impuse prin arbitrajul de la 30 august 1940, incumbând nu doar pierderea unui important teritoriu cu valențe profund identitare, ci și pericolul pierderii caracteristicilor etnice, au afectat în mod direct și profund comunitățile românești. Prima repercusiune a arbitrajului a fost cu celeritate simțită de populația românească, supusă expulzării și refugiului în România.

Conflictul dintre Statul maghiar și Biserica românească s-a acutizat odată ce guvernul ungar nu a recunoscut parohiile românești înființate după anul 1918, a confiscat proprietățile acestora, iar clerul nu a mai fost salarizat. Era încă o metodă prin care preoții români au fost determinați să plece în România, comunitățile românești fiind astfel mai facil de maghiarizat.

Actele legislative emise de guvernul maghiar în anii arbitrajului au adus modificări semnificative inclusiv în viața confesională. Prin ordinul cu nr. 1440/1941, completat de 1470/1940 M.E. biserica a fost obligată să plătească despăgubiri bănești pentru proprietățile pe care le deținuse până la pronunțarea arbitrajului, fiindu-i confiscate și sechestrate terenuri, păduri și alte averi bisericești⁶⁰. Pe baza aceluiași ordin, au fost trecute în patrimoniul statului maghiar imobilele ce aparținuseră bisericilor românești, ordinul prevăzând că “imobilele alienate de Stat cu titlu gratuit în favoarea altor instituțiuni, sau unor persoane particulare, trec și ele de deplin drept în proprietatea statului maghiar”⁶¹.

Ordonanța cu nr.24024/1940 V.Km. precum și ordonanța 700/1941, au contribuit substanțial la procesul de maghiarizare, autoritățile ungare limitând drastic înființarea școlilor primare românești, a claselor cu predare în limba română și a școlilor confesionale.

În județul Satu Mare din 20 de școli primare, existente înainte de arbitraj, nu s-a menținut niciuna, în întreg județul neexistând nicio școală secundară românească⁶². Cererile de înființare a școlilor confesionale au fost respinse în totalitate.

Inclusiv publicațiile religioase au fost cenzurate, de altfel românii au avut dreptul, în anii arbitrajului, să editeze doar 5 publicații în limba română, în timp ce în sudul Transilvaniei se editau 24 de publicații de presă în limba maghiară⁶³.

Sursele arhivistice studiate întregesc registrul informațiilor epocii, oferind date menite să evidențieze implicarea factorilor politici români, a instituțiilor din România, dar și rolul deosebit de important pe care biserica din Transilvania, prin reprezentanții săi, l-a avut în misiunea majoră de contracarare a politicii de maghiarizare promovată de statul ungar. Deosebit de concludente sunt documentele întocmite de Consulatele Generale Române de la Cluj și Oradea, emise în special sub forma notelor informative trimise comisiilor mixte de control germano-italiene de la Cluj și Brașov, precum și cele întocmite de către Delegatul Marelui Stat Major Român. Fișele de refugiați, alături de declarațiile făcute de aceștia (centralizate în trei mari fonduri arhivistice: *Comisariatul General al Refugiaților și Evacuațiilor din Nordul Transilvaniei*, *Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord și Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofițeri*), conturează epoca arbitrajului de la Viena.

Renunțarea la propria confesiune și convertirea forțată, modificarea registrelor de stare civilă, maghiarizarea antropimelor, distrugerea, profanarea sau închiderea bisericilor, nerecunoașterea episcopilor greco-catolice românești și anihilarea vieții ortodoxe s-au constituit în anii 1940-1944 într-un complex de acțiuni menite să contribuie la destabilizarea valorilor identitare românești. Din analiza documentelor vremii transpare atitudinea preoților în noua realitate politică, sub o stăpânire străină și deseori ostilă, dar pe care erau obligați să o accepte, să facă compromisuri menite să asigure continuitatea și existența lor, precum și pe cea a credincioșilor români.

Politicile de deznaționalizare au afecta istoria multor popoare, „epurarea etnică fiind o soluție veche, practică de nenumărate ori. Balcanii au fost un teren privilegiat pentru asemenea experiențe. A omogeniza și a naționaliza sunt procese mult mai complicate decât par. Epurarea etnică e însoțită de cea culturală...Ștergerea vestigiilor trecutului celuilalt, și mai

⁵⁶ ANIC, *loc. cit.* f. 119; vezi și A. Bran, *op.cit.* p.118; vezi și „Transilvania noastră”, anul II, nr.6/9 ianuarie 1944, articolul „Câți refugiați ardeleni avem?”

⁵⁷ A.Bran, *op.cit.*, p.117-119.

⁵⁸ Constantin Enăchescu, *Tratat de teoria cercetării științifice*, Iași, 2005, p.149-158, dezbate problema interdisciplinarității în cercetarea științifică.

⁵⁹ Doru Radosav, *O “sensibilitate sudică” a memoriei și oralității*, în “Anuarul Institutului de Istorie Orală”, VI, Cluj-Napoca, 2005, p.8.

⁶⁰ A. S. Marinescu, *op. cit.*, p. 164. Vezi și M. Fătu, *op. cit.*, N. Corneanu, *op. cit.*

⁶¹ ANIC, Fond *Ministerul Culturii și Artelor*, Dosar nr. 70/1942, f. 16.

⁶² MAE, Fond *Transilvania*, vol.160/1941, f. 174. Informarea făcută de Legațiunea Română de la Budapesta, la data de 7 octombrie 1941.

⁶³ Csátári Dániel, *op.cit.*, p.47.

ales a locurilor de cult (de altă credință decât cea proprie), este semnul luării în posesie a teritoriului. Distrugerea locurilor de cult ale celuilalt sau transformarea lor în spații de celebrare a propriei credințe, reprezintă gesturi de violență ce însoțesc omogenizarea forțată”⁶⁴.

Conviețuirea și raporturile sociale au fost marcate negativ în anii 1940-1944, ideologia puterii ungare contribuind la atitudini extremiste care au tensionat negativ raporturile conviețuirii. Etnicitatea s-a transformat tot mai accentuat în marcă a diferențelor sociale, determinând ca raporturile intracomunitare cotidiene să se structureze separatist, pe principii ce încurajau etnocentrismul.

Realitățile unei regiuni pluriconfesionale și multietnice au evidențiat istorii conflictuale sau, dimpotrivă, conviețuirii pașnice, încercări de redefinire a identității raportate la valorile comunității, sau la transformările socio-politice. Relațiile româno-maghiare, într-o permanentă și tumultuoasă transformare, au oferit, și cu certitudine vor mai oferi, numeroase teme de dezbateri, discuții pro și contra, subiectivități mai mult sau mai puțin firești, obiectivități circumscrise spiritului de reconciliere și acceptare a alterității.

Fiecare parte implicată în trăirea sau cercetarea istoriei își evidențiază meritele, își strigă umilințele, iar uneori își recunoaște valoarea constructivă comună, interculturală. Indiferent de epoca în care s-au manifestat, relațiile româno-maghiare au fost supuse imperativelor puterii politice și influențate, pozitiv sau negativ, de ingerințele acesteia.

Recrudescența deznaționalizării poate fi împiedicată tocmai prin (re)cunoașterea pluralității și varietății culturilor, prin prevenirea transformării procesului de aculturație într-unul de asimilare, printr-un dialog interetnic menit să promoveze libertatea de exprimare identitară, chiar și în complexitatea și diversitatea comunităților multietnice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. SURSE ARHIVISTICE

I. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC)

Fondurile:

1. *Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofițeri.* 2. *Ministerul Afacerilor Interne - Comisariatul General al Refugiaților și Evacuațiilor din Nordul Transilvaniei.* 3. *Ministerul Afacerilor Străine - Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord.* 4. *Președinția Consiliului de Miniștri.* 5. *Președinția Consiliului de Miniștri - cabinet militar.* 6. *Ministerul Cultelor și Artelor.*

II. Ministerul Afacerilor Externe (MAE)

1. *Fond Transilvania.*
2. *Fond Ungaria.*

Documentele Consulatului General Regal Român de la Oradea și Consulatului General Regal Român de la Cluj.

III. Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Bihor (ANR,DJBH)

Fondurile:

1. *Episcopia Ortodoxă Română de Oradea.*
2. *Episcopia Greco-catolică de Oradea (1919-1945).*
3. *Episcopia Greco-catolică de Oradea (1944-1948).*

IV. Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj (ANR,DJCJ)

Fond Episcopia Greco-catolică de Gherla.

V. Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Maramureș (ANR,DJMM)

Fondurile: 1. *Oficiul Parohial Ortodox Român Baia Mare.* 2. *Protopopiatul Greco-catolic Baia Mare.* 3. *Protopopiatul Greco-catolic Iza.* 4. *Episcopia Greco-catolică de Maramureș.* 5. *Protopopiatul Greco-catolic Seini.*

VI. Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmărulei (EORMM)

Fondurile:

1. *Dosar evidențe 1937-1949*
2. *Documente 1939-1945.*

VII. Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Satu Mare (ANR,DJSM)

Fondurile: 1. *Colecția de acte ale instituțiilor ecleziastice.* 2. *Prefectura județului Satu Mare.* 3. *Prefectura județului Satu Mare "C" Acte confidențiale.* 4. *Primăria orașului Carei.*

VIII. Muzeul Județean Satu Mare (MJSM)

Fondurile: 1. *Memorialistică.* 2. *Protofoale de acte și corespondențe ale parohiilor din județ.* 3. *Refugiați sătmăreni 1940-1945. Ghiduri de interviu.*

IX. Arhive parohiale 1. *Parohia Ortodoxă Halmeu, Registrul de procese-verbale.* 2. *Parohia Ortodoxă Ianculești, Istoricul parohiei.* 3. *Parohia Ortodoxă Lazuri, Istoricul parohiei.* 4. *Parohia Ortodoxă Livada Mică, Istoricul parohiei.* 5. *Protopopiatul Ortodox Satu Mare, Fondurile: 1. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare. 2. Istoricul protoieriei.*

X. Magyar Országos Levéltár - Arhivele Naționale Maghiare, Fond Magyar Kiralyi Miniszterelnökség iratok, Kisebsegügy osztál, Görögkatolikus egyház 1940-1943 (Cabinetul Primului Ministru, Minorități, Biserica Greco-catolică 1940-1943).

B. PRESĂ – ANUARE

- „Acta Musei Napocensis”, Cluj Napoca.
- „Acta Musei Porolissensis”, Zalău.

⁶⁴ Andrea Riccardi, *Despre civilizația conviețuirii*, București, 2008, p. 35.

- „Almanahul Cooperativelor *Plugarul* din Ardealul de Nord”, editat de Victor Deac, Ed. Centrala-Cooperativelor Românești, Kolosvár-Cluj, 1944.
- “Almanahul Provinciei Metropolitane Româno-Unite de Alba-Iulia și Făgăraș”, Editat de gazeta „Unirea Poporului”, Blaj, 1942.
- „Angustia”, Sfântu – Gheorghe.
- “Anuarul Institutului de Istorie George Bariț”, Cluj-Napoca.
- „Anuarul de Istorie Orală”, Cluj-Napoca.
- “Anuarul Uniunii Misionare a Clerului Unit din România pe 1939, 1940, 1941”, Editura U. M. C., Oradea, 1941.
- “Anuarul Uniunii Misionare a Clerului Unit din România pe 1942-1943”, Editura Uniunii Misionare a Clerului Român Unit-Episcopia Româna Unită Nagyvárad-Oradea, 1943.
- „Calendarul creștinului drept credincios”, Baia Mare, 1996.
- Calendarul “Viața Creștină”, editat de Chindriș Vasile, Anul al-III-lea, Editura “Viața Creștină”, Kolozsvár-Cluj, 1941.
- Calendarul “Viața Creștină”, Anul al VI- lea, Editura “Sf. Nichita”, Kolozsvár-Cluj, 1944.
- „Cultura Creștină”, Blaj, 1942-1944.
- „Curierul creștin”, Kolozsvár-Cluj, 1940-1942.
- „Cuvântul adevărului”, Anul XVIII, nr.11-12/noiembrie-decembrie, Bixad, 1940.
- “Datina”, nr. 2, Satu Mare, 1938.
- „Foaia Oficială a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei”, Anul LXIX, nr.20/decembrie, 1937.
- “Gazeta Transilvaniei”, Anul al 103-lea, nr. 67/5 septembrie, Brașov, 1940.
- „Nagykárolyi Évkönyv”, Nagykárolyi, 1941.
- „Pro Memoria”, Cluj Napoca, 2004-2009.
- “Revue de Transilvanie”, Tomes VII-IX, Sibiu, Roumanie, 1941-1943.
- “Satu Mare. Studii și Comunicări”, Satu Mare.
- “Szamos”, 8 decembrie, Szatmár, 1940.
- “Telegraful român”, nr. 42/ octombrie, Sibiu, 1940.
- “Transilvania noastră”, Anul II, nr. 6/9 ianuarie, București, 1944.
- “Transilvania noastră”, Anul II, nr. 7/16 ianuarie, București, 1944.
- “Tribuna”, An V, nr. 1111/ 17 august, Brașov, 1944.
- „Unirea poporului”, Anul XXVI, nr.12/19 martie, Blaj,1944.
- “Universul”, nr. 281/13 octombrie, București, 1944.
- “Voința Transilvaniei”, 15 octombrie, Timișoara, 1944.